

4. Богиня Д.П. Основи економіки праці/. Д.П. Богиня, О.А.Грішнова: навч. посіб. – К.: Знання – Прес, 2000. – 313 с.
5. Акіліна О.В. Аналітичний огляд ринку праці в Україні / О.В. Акіліна // Формування ринкових відносин в Україні. - 2008. - № 10. - С. 152-159.
6. Международная миграция и развитие. Доклад Генерального секретаря. Организация Объединенных Наций [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/russian/esa/economic/a59_325.pdf
7. Україні потрібна потужна Державна міграційна служба як самостійний цивільний орган зі спеціальним статусом – Ніна Карпачова [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gazetaukrainska.com>
8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 7.11.2008 р. «Про виконання рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15.07.2007 р. «Про напрями міграційної політики та невідкладні заходи з підвищення її ефективності». Указ Президента України від 15.12.2008 р. № 1163.

Рецензент докт.екоп.наук, доцент Рекова Н.Ю.

331.548

*Беганська І.Ю., к.держ.упр., доцент,
Донецький державний університет управління*

ДЖЕРЕЛА РОЗВИТКУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗБУДОВИ ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ В УКРАЇНІ

В умовах глобалізації та посилення конкуренції у світовому економічному просторі загострюється проблема формування, відтворення та використання трудового потенціалу. За результатами досліджень Світового банку, проведених у 192 країнах, на трудовий потенціал припадає 64 відсотки загального багатства країн. Трудовий потенціал суспільства визначається характером формування і реалізації здатності до праці кожної особи і значною мірою залежить від професійного вибору та успішності здобуття або зміни професії. Фактором, що сприяє професійному самовизначенню та реалізації здатності до праці особи, є дієва система професійної орієнтації населення. На сьогодні важливим соціальним та економічним завданням є послідовний розвиток державної системи професійної орієнтації населення, що забезпечує всім громадянам рівні можливості в отриманні профорієнтаційних послуг.

Сьогодні в розвинених країнах світу профорієнтація вважається не тільки неодмінною умовою успішного адаптування пересічних громадян до економічних, організаційно-технічних і соціальних змін, що постійно відбуваються в суспільстві, а й ефективним засобом формування й розвитку якісної робочої сили. Система професійної орієнтації є обов'язковою складовою загального механізму управління трудовими ресурсами, що сприяє процесам їх відновлення, збереження та раціонального використання. Створення такої системи в Україні є актуальним ще з 1991 року, але, на превеликій жаль, методологічних засад нової системи профорієнтації ще й досі не розроблено, а отже, немає можливості для її практичної розбудови на державному рівні.

Питаннями розвитку професійної орієнтації молоді в системі ринкових відносин, що складаються, сформулювали на основі власних теоретичних розробок такі українські вчені, як: Л.Аза, В.Бакіров, В.Євтух, В.Пилипенко, А.Ручка, Л.Сохань, В.Степаненко, В.Андрущенко, В.Бех, Л.Губерський, В.Журавський, В.Кремень, С.Кримський, М.Михальченко, І.Надольний, В.Огнев'юк, М.Перепелиця, І.Прокопенко та інші. Але, далеко не однозначно нині трактується поняття «професійна орієнтація особистості». Низка суперечностей існує при розгляді таких проблем, як відмінність чи особливості профільної орієнтації людини в тоталітарному і демократичному суспільствах, ринковий виклик життєвому процесу; навантаження «вибору» на особистість і проблема свободи; роль навчального процесу в інформуванні особистості щодо її професійної орієнтації; позаурочні технології профільних орієнтацій особистості в системі ринкових трансформацій тощо.

Ціль статті - дослідити джерела розвитку та перспективи розбудови державної системи професійної орієнтації в Україні.

Актуальність комплексного осмислення професійної орієнтації в сучасних умовах пов'язана в першу чергу з тим, що профорієнтаційна робота в незалежній Україні тільки починає складатися в цілісну систему, лише вимальовуються її окремі рівні та елементи. Натомість це є нагально необхідним для підвищення ефективності функціонування ринку і для зняття суперечності між

потребою в досягненні максимальної економічної ефективності країни, з одного боку, і актуальною тенденцією гуманізації всіх сфер суспільного життя, - з іншого. На цей час можна констатувати, що профорієнтаційна робота на більш-менш задовільному рівні ведеться тільки в старших класах середніх загальноосвітніх навчальних закладів - на тлі практичної її відсутності для дорослого населення. Хоча і в навчальних закладах вона часто має формальний характер. Глибинною причиною такої ситуації є відсутність обґрунтованих концептуальних засад цієї діяльності, що відповідно актуалізує створення філософії професійної орієнтації особистості в сучасних умовах. Тим більше, що процес професійної орієнтації за змістом і призначенням міждисциплінарний, і відповідним чином повинен осмислюватись. Як зазначає в цьому контексті Т. Пазюченко, «профорієнтація як галузь знання за змістом і методами є психолого-педагогічною, за сферою діяльності - соціальною, результати її відбиваються в економічному і культурно-просвітницькому сучасному житті [1, с. 3]».

У базовому нормативному документі з цього питання – «Про затвердження Концепції державної системи професійної орієнтації населення» професійна орієнтація населення визначається як науково обґрунтована система взаємопов'язаних економічних, соціальних, медичних, психологічних і педагогічних заходів, спрямованих на активізацію процесу професійного самовизначення та реалізації здатності до праці особи, виявлення її здібностей, інтересів, можливостей та інших чинників, що впливають на вибір професії або на зміну виду трудової діяльності [4].

Як видно з наведеної дефініції, і з інших поглядів, профорієнтація тісно пов'язана з професійним самовизначенням. Власне, історично склалося так, що терміном «професійна орієнтація» позначають підготовку особистості до професійного самовизначення [2, с. 6]. Так, у роботах, безпосередньо присвячених профорієнтаційній роботі в школах як кульмінаційному компоненту професійної орієнтації, підкреслюється, що метою профорієнтації є формування професійного самовизначення, структура якого включає: професійну спрямованість, професійну освіченість, професійну самосвідомість, професійні наміри. При цьому структура профорієнтації як різновиду навчально-виховної діяльності включає цільовий, стимулюючо-мотиваційний, змістовий, діяльнісно-операційний, емоційно-вольовий, контрольню-регулюючий, оцінково-результативний елементи [3, с. 9].

Протягом усього існування професійної орієнтації її концептуальні засади не раз змінювались, а відповідно до цього корегується понятійний апарат, напрями, форми та методи профорієнтаційної роботи. Наочне уявлення про домінуючу роль концептуальної ідеї можна отримати на підставі спостереження її впливу на трансформацію визначення такого важливого поняття як «професійна орієнтація».

У радянські часи зазначена проблема була в центрі будь-яких педагогічних досліджень. Країні були потрібні робітничі кадри. Тому профорієнтаційна робота розглядалась як основа налаштованості юнаків і дівчат щодо вибору робітничих професій. До неї були прикуті кращі педагогічні сили; вона ж знаходилась в центрі виховного процесу і культурно-ознайомчої (краєзнавчої) практики. Філософія цього процесу базувалась на простих і зрозумілих кожному постулатах приблизно за такою схемою: «праця створила людину» - «вона є основою виробництва матеріальних благ і культури» - «дійсно людський спосіб життя є трудовий» - «вибір і освоєння робітничої професії є прямим шляхом до утвердження людини як особистості».

До середини 30-их років минулого сторіччя на теренах нашої країни панувала діагностична концепція професійної орієнтації. Відповідно до неї сутність та призначення профорієнтаційної роботи (як засобу протидії безробіттю) полягали в наданні людині рекомендацій щодо вибору професії на підставі зіставлення її професійних здатностей (виявлялося шляхом психодіагностування) і вимог професій, яким має відповідати працівник, з одночасним наданням інформації про можливе місце працевлаштування. У контексті цієї концепції профорієнтація визначалась як форма трудової експертизи, що сприяє обґрунтованому вибору професії з урахуванням потреб роботодавців та індивідуальних здібностей людини.

Поступово в надрах діючої концепції виникає, а згодом і набуває чинності нова система поглядів на профорієнтацію та її призначення, що отримала назву «виховна концепція». Підстави до її виникнення – подолання безробіття та нагальна потреба в розробленні системи превентивних заходів, що дають змогу на сталій основі задовольняти кадрові потреби виробництва. Профорієнтація визнається однією з важливих складових такої системи. Акценти в профорієнтаційній діяльності зміщуються в бік загальноосвітньої школи, учнівська молодь стає об'єктом цієї роботи.

Відповідно до цієї концепції профорієнтація проголошується органічною складовою виховної роботи в навчальних закладах і визначається як комплекс психолого-педагогічних і медичних заходів,

спрямованих на підготовку учнівської молоді до обґрунтованого вибору майбутньої професії. Прихильники цієї концепції, сприймаючи профорієнтацію з позиції еволюційного розвитку особистості, бачать її призначення у вивченні дітей та активізації їх професійних намірів шляхом надання учням знань та практичних навичок, що необхідні для успішного вибору професії. У контексті цієї концепції психодіагностика і виховання – дві обов'язкові складові загального процесу, які органічно доповнюють одна одну.

У 60-ті роки в умовах розгорнутого соціалістичного будівництва формується нова ідея, що змінює сутність профорієнтації, – концепція врахування людського фактора. Під людським фактором розуміється “комплекс здібностей, властивостей, рис людини, які залучаються до процесу виробництва економічних благ”. Провідна ідея цієї концепції полягає в можливості здійснення цілеспрямованого впливу на людину: на її інтереси, здібності, нахили, бажання з метою корегування її поведінки та професійних уподобань відповідно до потреб суспільного виробництва. Ідея верховенства людського фактора передбачала пошук оптимальних варіантів взаємної відповідності людини і роботи, але при цьому головна увага приділяється не проблемам розвитку самої людини, а управлінню її поведінкою під час вибору професії або виконання тих чи інших виробничих функцій.

У контексті цієї концепції професійна орієнтація розглядається як комплексна науково-практична система заходів, спрямованих на підготовку молоді до обґрунтованого вибору професії з урахуванням особистісних нахилів, інтересів, здібностей і кадрових потреб народного господарства. Головним об'єктом профорієнтаційної роботи визначається особистість на різних етапах вікового становлення. Такий підхід до профорієнтації повністю відповідав жорстким вимогам державної політики щодо відновлення, розподілу та закріплення робочої сили, яка існувала в умовах адміністративно-командної системи.

Через соціально-економічні зміни, що сталися в Україні з початку 90-х років, виникла потреба в корегуванні засад усіх сфер суспільного життя, і в першу чергу таких, що пов'язані із зайнятістю населення. У нових умовах (наявність ринку праці, відсутність державних гарантій працевлаштування, розширення прав людини з одночасним підвищенням її особистої відповідальності за вибір життєвого шляху та його змістовне наповнення) попередній механізм управління системою відтворення, збереження та розвитку трудових ресурсів стає недієздатним.

Під впливом досвіду розвинених країн у суспільній свідомості формується нова концепція – концепція розвитку людських ресурсів. Виходячи з наявних обставин та нового статусу людини в суспільстві, вона визначає провідною ідею розвитку самої людини як соціальної істоти, громадянина та працівника. У контексті нової концепції професійну орієнтацію можна визначити як комплексну систему заходів, спрямованих на забезпечення активного та свідомого професійного самовизначення, становлення та розвитку особистості з урахуванням індивідуальних намірів і можливостей та кон'юнктури ринку праці для повноцінної самореалізації у сфері професійної діяльності. Реалізація цієї концепції передбачає посилення державного впливу на розроблення і впровадження відповідних комплексних програм (загальнодержавних, міжгалузевих, регіональних) та створення ефективної системи професійної орієнтації і супроводу професійної кар'єри, вдосконалення системи професійної підготовки та перепідготовки як зайнятого, так і незайнятого населення.

Як уже було зазначено, світовий досвід переконливо доводить, що професійна орієнтація є не тільки неодмінною умовою успішного адаптування пересічних громадян до економічних, організаційно-технічних і соціальних змін, що постійно відбуваються в суспільстві, а й ефективним засобом формування й розвитку якісної робочої сили. Але для того щоб її потенційні можливості були реалізовані в практичній площині, профорієнтаційна робота має якнайповніше відповідати вимогам часу, потребам окремої особистості та суспільства.

Виходячи з вищесказаного, наводимо декілька основних положень, що визначають оптимальні підходи до побудови професійної орієнтації сьогодні.

1. Професійна орієнтація є невід'ємною складовою загального механізму регулювання зайнятості.
2. Кожна країна, яка є членом МОП, повинна розробляти та вдосконалювати національну політику і програми професійної орієнтації, тісно пов'язуючи її із зайнятістю.
3. Політика і програми розробляються і здійснюються в тісній співпраці державних органів із соціальними партнерами та зацікавленими установами й організаціями.
4. Політика і програми повинні стимулювати активність особи й давати їй змогу розвивати і застосовувати особисті здібності до праці в своїх інтересах і відповідно до своїх прагнень з урахуванням потреб суспільства.

5. Для практичної реалізації національної політики і програм у сфері зайнятості кожна країна має створювати системи шкільної і професійної орієнтації дорослого населення з урахуванням потреб і можливостей суспільства, а також рівня економічного розвитку та культурних особливостей.

6. Професійна орієнтація повинна охоплювати такі аспекти, як вибір професії, професійна підготовка та пов'язані з нею можливості освіти, стан системи зайнятості і перспективи розвитку цієї сфери, перспективи просування по роботі, умови праці, а також інші аспекти трудового життя в різних галузях економічної, соціальної і культурної діяльності.

З метою розбудови державної системи професійної орієнтації в Україні необхідно здійснити такі заходи:

формування нормативно-правових, соціально-економічних, інформаційно-методичних, матеріально-технічних і фінансових засад системи професійної орієнтації населення;

залучення до участі в управлінні системою професійної орієнтації населення представників громадськості та роботодавців;

створення умов для активізації роботи з професійної орієнтації населення та надання на належному рівні профорієнтаційних послуг усім його соціальним групам і віковим категоріям;

належне ресурсне забезпечення профорієнтаційної роботи;

диференціація профорієнтаційних і переорієнтаційних заходів відповідно до основних видів праці;

широке використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та засобів зв'язку;

підготовка та професійний розвиток кадрового ресурсу професійної орієнтації населення, професіоналізація профорієнтаційної діяльності;

проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень у сфері професійної орієнтації населення і забезпечення широкого впровадження їх результатів у практику;

удосконалення механізму науково-методичного та навчального забезпечення з питань професійної орієнтації населення;

оновлення змісту, форм і методів профорієнтаційної роботи з різними соціальними групами і віковими категоріями населення з урахуванням їх специфіки;

забезпечення одержання та використання в профорієнтаційній роботі соціально-економічної інформації про перспективи розвитку національної економіки з урахуванням регіональних особливостей окремих галузей економіки відповідно до їх потреби у робітниках певних професій і рівня кваліфікації;

утворення нових та вдосконалення структури існуючих профорієнтаційних підрозділів з метою підвищення ефективності їх роботи;

створення системи управління якістю профорієнтаційних послуг з урахуванням міжнародного досвіду;

розроблення сучасних стандартів і норм профорієнтаційної роботи;

розвиток міжнародного співробітництва у сфері професійної орієнтації населення;

інформування громадськості про діяльність у сфері професійної орієнтації населення.

Проблема професійного самовизначення особистості належить до числа актуальних і вічно живих проблем сучасної соціальної теорії і практики. Це обумовлено тим, що кожне нове покоління, яке вступає в самостійне життя, намагається визначитись, обрати й освоїти професію, знайти себе, реалізуватись в повсякденній практиці. Не скрізь, не завжди і не кожному вдається самовизначитись у лоні професії оптимально й з найменшими втратами. Проблема полягає в тому, що тут діє значна група чинників, які не завжди гармонізують один з одним. У цьому зв'язку й вимальовується роль освіти, професійної орієнтації, яка допомагає особистості «відкрити себе», свої задатки, здібності, схильність до тієї чи іншої професії. Вивчення ролі освіти у професійному самовизначенні особистості є завданням актуальним і ще належним чином не розв'язаним.

Література

1.Пазюченко Т. М. Індивідуалізація профорієнтаційної роботи зі старшокласниками : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 / Т. М. Пазюченко. - К., 2001. - 18 с.

2.Кавецький В. С. Підготовка учнів загальноосвітніх шкіл до професійного самовизначення в сучасних умовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / В. С. Кавецький. - Т., 2000. - 20 с.

3.Опачко М. В. Професійна орієнтація учнів в процесі розв'язування задач фізико-технічного змісту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / М. В. Опачко. - К., 2001. - 20 с.

4.Про затвердження Концепції державної системи професійної орієнтації населення. [Електронний ресурс]. - Режим доступу до матеріалу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/842-2008-%D0%BF>.

5. Про вдосконалення державного регулювання у сфері зайнятості населення та ринку праці в Україні (Указ президента України № 1073/2005 від 11.07.2005 р.). [Електронний ресурс]. - Режим доступу до матеріалу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1073/2005>.

Рецензент докт.економ.наук, доцент Рекова Н.Ю.

303.42

*Саричев В.І., к.і.н., доцент,
Дніпропетровський національний університет імені О.Гончара*

РОЗРОБКА МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

На сьогодні становлення нового етапу еволюції суспільства, передбачає не тільки зміни його якісної структури, але і трансформацію соціально-економічної системи в постіндустріальний тип, зростання гуманізації всіх сфер суспільного життя, пріоритет людських цінностей, взаємозалежність і взаємозумовленість людського фактора, тобто соціально активного елементу відтворювальних процесів і тенденцій економічного зростання. Загально визнаним стає розуміння того, що основним багатством будь-якої країни є люди.

В останні десятиліття все більше уваги приділяється людському розвитку як детермінанти економічного добробуту країн світової економіки. Цей факт відображено у всіх програмних і аналітичних документах міжнародних організацій сімейства ООН і Світового Банку, а Програма розвитку ООН (ПРООН), починаючи з 1990р., видає спеціальні всесвітні доповіді про людський розвиток. Дослідженню проблем людського розвитку присвячено значну кількість наукових публікацій. Формування методологічних підходів до людського розвитку стало предметом дослідження в працях науковців різних галузей знань. У той же час у вітчизняній та зарубіжній науці далеко не всі сторони розвитку людського потенціалу мають достатнє обґрунтування. Існує нагальна потреба осмислення соціально-економічного змісту цього процесу, обґрунтування механізмів взаємозв'язку соціальних факторів та доповнення методичних підходів до розрахунку людського розвитку.

Тому метою роботи є розробка методичних підходів до розрахунку людського розвитку на основі систематизації та доповнення факторів, що впливають на накопичення людського потенціалу в умовах системних економічних перетворень.

Традиційні макроекономічні показники, в тому числі обсяг валового внутрішнього продукту (ВВП) і середньодушовий дохід, не є адекватними характеристиками розвитку в усьому його різноманітті. Тільки економічні показники не можуть служити універсальним критерієм при розподілі суспільних ресурсів або при ранжируванні країн за рівнем розвитку. Уявлення про те, що виробництво все більшої кількості товарів і послуг є найкращим шляхом підвищення життєвого рівня та вирішення інших загальнонаціональних завдань, є певною мірою одностороннім. Такий підхід призводить до недооцінки багатьох неекономічних параметрів розвитку. Рівень життя людей може бути відносно низьким при формально високих показниках економічного зростання. Можлива і протилежна ситуація – відносно високий рівень життя при помірних показниках економічного зростання.

Людський розвиток – поняття абстрактне. Для того, щоб його виміряти (наприклад, визначити рівень, динаміку, спрямованість змін) необхідні показники, що кількісно характеризують ті чи інші аспекти людського розвитку.

Наприклад, у багатьох країнах світу участь жінок у процесі прийняття економічних і політичних рішень збільшилася за останнє десятиліття, проте розширення доступу жінок до влади в цілому відбувалося повільно і нерівномірно. Жінки як і раніше представлені в меншості в усіх сферах прийняття рішень у багатьох країнах. Навіть тоді, коли жінкам і ввіряються політичні повноваження, це обмежується діяльністю у соціально-культурній сфері. Хоча немає правових бар'єрів для голосування та участі жінок в якості кандидатів на виборах в органи влади країн ООН, їх нечисленне представництво у владних структурах та процесі прийняття рішень свідчить про те, що все ще існують серйозні проблеми, пов'язані з розширенням можливостей жінок. На рис. 1 показано, що в більшості країн ООН, жінки становлять 10-25% від загальної кількості членів національного парламенту [1].

Тільки в трьох країнах (Чехії, Швейцарії і Швеції), згідно з даними, їх частка вище 15%. Представництво жінок у національних парламентах значно збільшилася за останнє десятиліття, хоча рівне статеве представництво ще однозначно не було досягнуто. Цікаво, що в багатьох країнах ООН жінки, як правило, залучені в процес прийняття рішень більше на місцевому, ніж на національному рівні. З іншого боку в країнах азійського регіону та в країнах Близького Сходу гендерна ситуація набагато гірша [3].